

3. Національна єдність і проблематичність церковного єднання

У найновіших кличах за поєднання українського народу появляється тенденція відходити від чисто церковних питань (ніби ця справа вже десь і кимсь остаточно вирішена), менше підкреслюється потреба поєднання церковного, а наголошується на тому факті, що українці - народ поділений його ворогами, а самим українцям робиться дорікання за те, що вони й далі піддаються “польським і московським інтригам, що нас роз’єднали”. Звідси виходить, що українці нібито ще тільки повинні єднатися в народ, бо “це наша загальнонаціональна вимога”. Навіть у кличах за чисто церковне поєднання між греко-католиками й православними чи між самими православними, як найголовніша мета, ставиться національне поєднання всіх українців. Мало хто думає над тим, що такими кличами утверджується в українців думка, що вони - національно роз’єдані. Проте у зв’язку з цим постає таке питання: “Чи справді ми національно роз’єдані, як про те вмовляється українців? Звідки така мова і кому вона потрібна?”.

Так, це правда, що українці поділені на різні політичні угруповання чи партії. Але ж до всіх тих широко відомих і майже невідомих українських політичних груп належать українці православні, католики й протестанти. Отже, незважаючи на релігійний поділ, політичне вони об’єдані в *одно*. І навіть у таких всеукраїнських організаціях, як Світовий Конгрес Вільних Українців, а в нас у Канаді - Комітет Українців Канади, є зареєстровані українці всіх політичних напрямків і всіх віросповідань. Там український універсалізм об’єднує їх в одну українську сутність і вже ніяких кличів до національного об’єднання нам не потрібно.

Українці — свідомо й міцно з’єднана національна сутність (і того заперечувати не можна). У світлі того навіювати українцям, що вони ще й роз’єдані, то таке говорення може провокувати різне думання: за ним може критися щось неповажне, плановане або й підступне.

У нас є більше підстав твердити, що психологічно українці вже давно творять собою одну національну сутність, а хто говорить чи й тільки натякає на те, що нашу народну сутність ще треба творити, той великої прислуги ні Україні, ані українству не робить.

Коли б навіть говорили про віросповідні поділи серед певного народу, а втім - і нашого, то ледве чи може хто насмілюватися ще твердити, що той народ, як такий, роз’єднаний. Жоден народ віросповідно не поділений так, як народ англійський або німецький, але ніде з-посеред них кличів до поєднання їхнього народу не чути, і ніхто поділеними народами їх не вважає.

Отже, краще було б, щоб і наші впливові люди перестали понижувати гідність свого народу турботами про його об’єднання. Наш народ національно з’єднаний, він знає себе, своє місце, свою мету. Він живе і творить свої національні вартості, і багато чим може показатися й перед світом, незважаючи на те, що він - народ, що зовсім недавно здобув свою державність, а водночас віросповідно поділений.

Якщо комусь йдеться про українське віросповідно-церковне поєднання, то про те треба говорити широко й відкрито, але не забувати, що це дуже делікатна справа, — така, що й тісніше об'єднання віросповідно одних людей в одну організаційну сутність вимагає неабиякої психологічної підготовки, а то й переродження. У питаннях про релігійно-церковне поєднання не можна випускати з уваги те, що сюди входить церковно-віросповідне сумління, яким легковажити не можна. А саме те сумління є дуже важливим чинником навіть у випадку самих православних українців. Ось і такі речі повинні брати до уваги ті, які дуже злегка кидають нам кличі до церковного поєднання задля самого поєднання, і навіть не допускають думки, що в справу церковного поєднання входять істотні справи, що будь-яке поєднання мусить стати на тверді основи, і що партнери поєднання мусять бути гідні довіри.

Дана тема привела нас до мови про поєднання церковне, до якого люди підходять дуже легенько. Тому нам уже довелося читати критику нашої Церкви за її ставлення до питань церковного поєднання. Візьмемо до уваги тут статтю проф. Ю. Пундика на тему “До резолюцій Собору УГП Церкви в Канаді”, видрукувану в часописі “Новий шлях”. Автор приписує Українській Греко-Православній Церкві ментальність “середньовічних удільних князівств”, а також турбується питанням українського поєднання церковного й національного. А чи допускає він те, що ми в цьому випадкові якісь виродки, коли він просто висміює “вставанням з місць однодушне схвалення” Собором УГП Церкви розколу в Австралії”? Чи не думає шановний проф. Ю.Пундик, який сам признається, що деталей конфлікту в Австралії він не знає, — чи не думає він, що його закиди XIV Соборові трошки засміливі, незважаючи на те, що проф. Ю.Пундик, як про нього пишуть, “визначний український громадський і політичний діяч і сам православний”?

Критики проводу, діячів і вірних Української Греко-Православної Церкви в Канаді повинні рахуватися з тим, що ті люди не гірші українці чи християни від них, не гірші українські патріоти, а навпаки — вони творці здорової церковної української православної сутності в Канаді, зорганізованості й структурі якої можуть позаздрити навіть голосні українські політики з високими державницькими аспіраціями. Тому навпаки, наші критики повинні дечому повчитися від нашої Церкви, а не лише критикувати її.

Наша Православна Церква в Канаді завжди стояла і міцно стоїть на українських церковно-національних основах, у шанобливій візії її вірних — тільки наш Православний Київ. Саме він розглядається як об'єднуючий центр нашого народу. У своїх відносинах з іншими українськими церковними одиницями наша Церква не звела нікого; її сумління чисте і перед Православним Києвом, і перед всіма тими православними українцями, які вступали в будь-які відносини з нею. Ми визнаємо існуючу одність

Українського Народу, займаємо і прагнути мемо займати в ньому тільки будівне місце!

Екуменізм серед українців... Хіба мало говорять про нього або радять, що ми повинні проїнятися його духом? Говорять, але переважно екуменічні експансисти. Проте навіть у випадку експансивного екуменізму, яким і є наш уніатський екуменізм, варто б застосовувати більше дипломатичності, стриманості чи звичайної скромності і не допускати того, що на почуття "відділених братів" діє тільки негативно, а ніяк не по-братньому. Ті ж "відділені брати" не є аж такі наївні, щоб на все те дивитися тільки в душі екуменічних кличів. Самі ж бо уніати не ховають те, що їхнім духовим центром є не так Київ, як Рим. А що було б, якби Київ розірвав свої кайдани, вільно відкрив свої уста і запротестував проти зневажання його старого імені таки його власними колишніми синами? А може він ще покличе їх до покаяння, до повороту на своє місце в Українській Православній Церкві.

Кажемо, що з існуючою уніатською реальністю в українському народі ми вже зжилися, бо тепер вона є звичайним успадкуванням її частиною нашого народу через факт народження. Але це не те саме, чим є ідеологія Києво-Галицького патріархату, і не те, що за нею криється. Це нова унійна ініціатива, її експансивність, в обличчі якої православні українці не можуть і не сміють вдавати з себе таких наївних, щоб не сказати про неї своє слово. Інакше нащадки наші колись запитують, де були ви, коли все те на наших очах діялося, а ви мовчали. Отже, є речі в обличчі яких ми мовчати не можемо. Такою є не зовсім зрозумілою ідеологія Києво-Галицького патріархату.

В останні роки майже постійною темою розмов у зустрічах віросповідно порізаних християн було і досі є їхнє поєднання в одно — як не в одну Церкву, то бодай у якусь спілку. Під таким знаком проходить наш час — час екуменізму і хто сьогодні не екуменіст, того вважають якщо не якимсь диваком, то в крайньому випадку непопулярним.

Тепер на екуменічні теми ведуться різні діалоги, розробляються різні плани поєднань. Але як тільки сторони екуменічних переговорів договориються до живих, тобто крайньо важливих пунктів, то тоді часто справу відкладають на подальше продискутування, а то й закривають її зовсім. Через те тепер вже говорять не про екуменізм на вершинах, а про місцевий екуменізм, на низах, говориться про екуменізм практичний, про певну християнську співпрацю, бо поєднання християн на основі погодження доктринарного — справа важка, майже неможлива. Але, хто цю справу розуміє, той дивиться на неї спокійно.

Поділи християн на різні віросповідання поставали не легкодушно. Вони з'являлися як наслідок великих конфліктів у поглядах. Люди глибоко вірили в правдивість саме своїх переконань. Власне, тільки із-за цього наставали поділи, роз'єднання. Тому й повернення християнської єдності — справа важка. Розсудливі люди ставляться до неї дуже обережно. Тільки

легкодушні люди можуть говорити і навіть вимагати поєднання, бо для них все виглядає однаковим.

А воно так не є, бо віросповідні поділи наставали внаслідок глибоких психологічних процесів. Тому, мабуть, потрібні також затяжні переговорні процеси, щоб ті поділи ліквідувати, погоїти. Є люди, які це розуміють, а тому вони прагнуть до заведення між християнами царства взаємопошани, любові та певної співпраці, коли це є можливим. Це - вияв християнської одинності.

Це – справа можлива й легка і, віримо, навіть Богові приємна. Це вже в багатьох випадках діється і дає потішаючі наслідки. Різні християни себе взаємно пізнають як дітей Божих, вони взаємно шануються, співпрацюють. Одні від одних дечому навчаються: такий стан зрештою всім корисний і приємний.

Ми належимо до українського православного світу, в якому також буває чимало розмов про поєднання. Поєднання — річ добра та свята, але й тут справа йде не так то легко. Про це свідчать різні наші існуючі православні об'єднання та юрисдикції. Хай би вони собі існували, якби тільки між ними всіма царила пошана й любов, а понад усе — звичайне порозуміння. Думається, що тим ми Бога не гнівили б, бо навпаки: царство згоди й любові — то й його Царство в людях. Коли б ми тільки були людьми.

Тут, правда, вже не можна поминути справи поєднання Українських трьох Церков-Митрополій, що сталося 1960 р. у Вінніпезі. Воно було dokonane волею найвищих Проводів Української Греко-Православної Церкви в Канаді, Української Православної Церкви в США та Української Автокефальної Православної Церкви в Європі (на чужині). Тоді сталася добра, скажемо так, повно задовольняюча православних українців діаспори подія. Було тоді ухвалено, що “поза межами України існує тільки одна Українська Православна Церква — Церква автокефальна із устроєм соборноправним, яка тепер складається з трьох Митрополій: Української Греко-Православної Церкви в Канаді, Української Православної Церкви в Сполучених Штатах Америки й Української Автокефальної Православної Церкви на чужині (в Європі та в Австралії). Кожна з цих Митрополій живе своїм самостійним життям як Церква в окремій державі. Але хоч адміністративно усі ці три Митрополії самостійні, вони одначе становлять собою одну духовну цілість і, в разі потреби, спільно виступають як члени однієї і тієї самої Української Православної Церкви”.

Чи треба ще кращого поєднання? Не думаємо, бо все було б зовсім добре, якби ми всі могли вірно стояти на цьому. Ця форма поєднання — необхідна, зовсім можлива й задовольняюча і в Україні. Про яке ще поєднання треба було говорити? Коли б тільки справді ми всі жили міцним церковним життям внутрішньо, а зовнішньо, в потрібних випадках, щоб справді виступали чесно, спільно й однодушно, як члени однієї і тієї самої Української Православної Церкви. Коли ж на практиці така однодушність не маніфестується, бо під нею немає тривких моральних та психологічних

підвалин, то про ще якийсь поєднання нема й що говорити, бо до цієї справи маємо неповажний підхід.

Ще раз стверджуємо, що існуюча форма нашого поєднання вповні задовольняюча. Коли б її шанували, то з нею рахувалися б свої і несвої кола. Міцні і поважні становища — чи вони комусь підходять чи ні — скоріше викликають повагу й респект. У випадковій Українській Греко-Православній Церкві в Канаді це показало відношення до неї з боку Константинопольської Патріархії у формі служіння Божественної Літургії грецькими єпископами у нашій Церкві і нашими єпископами у грецькій Церкві .

На нашу думку, нам загрожує і багато шкодить не так роз'єднання зовнішнє, як брак поєднання внутрішнього, тобто брак поєднання в самій людині, яка є основною клітиною будь-якого поєднання. Бо якщо людина буде здорова, то й будоване з неї поєднання буде тривким; коли ж вона буде квола та безнадійна, то таке буде основане на ній єднання.

Але в нас чомусь думають, що поєднання церковне можна основувати, скажемо, на принципах політичних. Проте життєвий досвід засвідчує, що поєднання церковне, яке ґрунтується на принципах політичних, на кличах: ура! — буває нещасливим.

Церковне поєднання вимагає принципів євангельських — моральних і чеснотних, бо тільки на таких основах воно буде тривке. Знову, церковного поєднання не творять популярними кличами. Його творить не хто-будь, а люди здорових принципових засад, люди - повні моральної сили. Засновуй поєднання на таких принципах, то з ним будуть рахуватися всі.

Кожна форма поєднання, а втім і нашого церковного, потребує сильних людей: не тільки провідних, а всіх. Воно потребує здорового суспільства. А це, правда, можна добувати не популярними кличами, а посиленою й затяжною працею. І якби ми справді добре оздоровили себе, тоді в нас ні проблем, ні розмов про поєднання не було б. Поєднання було б фактом життя!

Правда, таке поєднання не легке, бо воно вимагає терпеливої праці: найперше особистої, а тоді загальної — церковної. Але ставаймо сильними кожний на своєму місці, практикуймо взаємопошану. Тоді нас пошанує сам Бог і з нами будуть рахуватися люди. А самі лише галасливі резолюції на дадуть нічого.

Організація Українських Націоналістів, яка діє в українському закордонні, вважає, що обидві наші церкви мають “завершитися патріархатом, а тому підтримує тенденції в цьому напрямі, стоячи за Український Православний і Католицький Патріархати. Осідки обидвох патріархатів повинні бути нібито в Києві, хіба що котрась Церква сама побажала б мати його деінде, наприклад, у Львові. Держава далі сприятиме наближенню і зрештою об'єднанню обох Церков в єдину Українсько-Християнську Церкву з єдиним патріархатом, що одначе мусить статися шляхом домовленості обох цих Церков без інтервенції держави.

Генеральною лінією церковної політики держави буде: якнайдалі від Москви, повне розірвання з нею будь-яких церковних контактів, наближення зрештою до Царгороду і Риму. Тому слід всіляко сприяти акції Царгородського Патріарха до єдності з Римом, сприяти подібним тенденціям наших Церков, щоб довести до єдності християнських Церков, зокрема - православ'я і католицизму. Є це, однак, винятковим завданням наших Церков, а не політично-державних чинників, які мають створювати лише пригожу атмосферу єдності, респектуючи однаково обидві наші Церкви.

Обидві Церкви мусять строго дотримуватися наших старих традицій. Вони повинні більше брати одна від одної, а не від латинників чи від Москви, та й не чекати, що скаже Царгород чи Ватикан.¹⁰¹¹

Така “генеральна лінія” щодо церковної політики стає політичною філософією й деяких інших українських політичних течій. У візії ОУН, єдність Церкви Христової серед українців могла б бути втілена в якійсь новій “Українсько-Християнській Церкві”, що була б якнайдалі від Москви, а наближена до Царгороду (бодай на якийсь час) і до Риму.

Ця візія — завершена, а у свою основу вона поклала щось конкретне, взяте з акцій Царгородського патріарха до єдності з Римом. Отже ті, що таку візію мають, уже починають витворювати пригожу атмосферу для зреалізування її в церковній єдності українців. Цю візію поділяють і деякі церковні кола.

Як зразок, сюди беруть акцію за зближення з Римом не тільки Патріарха Варфоломія, а ще й Константинопольського патріарха Афінагора. А тому й православним Церквам радять йти його слідами і перейматися його тенденціями. Проте ще ніхто з українців (з політичних і церковних кіл) не виявив, яку саме сутність хто вкладає в акцію візантійських патріархів, чи то є тенденції унійні? Ми були свідками того, як Афінагор не раз виявляв християнську любов до папи і католицизму. Дійсно, в цій сфері він шукав з ними зближення, але ясної візії на єднання Православ'я з Католицизмом, як виходить, він не виявляв, бо й сам її не мав. Афінагор, коли говорив про єднання Східного Християнства із Західним (латинським), то при цьому відзначав, що тут “не може бути й мови про підкорення однієї Церкви іншій, або про те, щоб одна Церква прийшла до другої”. Афінагор казав, що “єднання мусить здійснюватися так, щоб усі Церкви прийшли до спільного всім Христа”. І це він підкреслює завжди.

Його міркування щодо католиків можна розуміти так, що він закликає всю Католицьку Церкву повернутися до Христа. Таке конкретне припущення можна зробити хоч би й з того, що коли папа дав дозвіл католикам, у разі потребі, приймати Причастя від православних священників, то патріарх, із свого боку, дав Послання, яким зобов'язав своїх єпископів розяснити православним вірним, що вони не можуть причащатися від католицьких

¹⁰¹¹ Морський О. Український націоналізм і християнство // Визвольний Шлях. - 1969. — Вересень.

священиків, бо з боку Православ'я — це недопустиме. Отже, над акцією Афінагора і Варфоломія за єднання з Римом треба думати трошки глибше.

З візією на єдину “Українсько-Християнську Церкву” нам радять наближатися до Царгороду, бо Царгород, в очах “нової” української політичної філософії, прагне до єдності з Римом. Але, як би воно не було, — це все таки унійна візія: не хочете йти просто до Риму, то йдіть через Царгород, а зрештою все одно опинитесь у Римі. Але це є довгий і не так то надійний шлях. Чи може бути якийсь коротший? — Тут можемо зробити припущення.

В українських уніатських колах зародилася було унійна ідея (хтось її породив, бо знав, що українці витратять на неї багато енергії та часу). пізніше та ідея розвинулася в конкретне бажання мати Патріархат. Це бажання завершилося в мріях (або й чітких планах) масштабу Патріархату Київського. І справді, цій справі було присвячено багато енергії, багато часу, багато місця на сторінках української преси. Захоплення Патріархатом був величезним. Але все завершилося тихо на вершинах у Римі, — завершилося повною невдачею. А Патріархат мав бути для всієї України. Відтак можна було сподіватися на єдність українців в одній Церкві. Але нічого з того не вийшло, і акція за уніатський Патріархат упала (з вини того ж Риму, коли він відчув, що він буде проголошений поза ним).

Тепер у нас почалася друга акція - акція за об'єднання самих православних, об'єднання Церков Володимирового хрещення в одну церковно-адміністративну сутність. За нею, яке не дивно, виступили першими українці-уніати й широко оповістили про неї у своїй пресі. Це - акція за те, щоб у проводі всіх православних українців став один первоієрарх. Коли б таке сталося, православні українці могли б дуже легко проголосити свого першоієрарха патріархом, не оглядаючись ні на Москву, ні на Царгород, ні на Рим. Це була б чисто українська справа й Український Патріархат — Київський. Хтось з українських православних ієрархів, який був би обраний первоієрархом для всіх українців Київської традиції, міг би бути проголошеним патріархом Київським і всієї України. На престол Українського Православного Патріархату, евентуальне, міг би сісти і такий, що поділяв би тенденції “нової” української політично-церковної філософії й також почав би орієнтуватися насамперед на Рим, бо Царгороду тоді вже він не був би потрібним. Якби хтось такий знайшовся на престолі Київського Патріархату та ще й, скажімо, з часом перейшов в унію, то тоді був би готовий патріархат і для теперішніх уніатів. Його, очевидно, благословив би й папа. Тоді для всієї України шлях постелився б у Рим.

Ось такий міг би бути короткий шлях у візії до української церковної єдності. Очевидно, це лише припущення, але воно, евентуально, може бути й планове. Нам відома подібна процедура, згідно з якою те, що не можна здобути в уніатстві, можна здобути в Православній Церкві, а тоді в готовому вигляді з ним можна йти і до Риму.

Що ж зрештою можна сказати про “нову” візію на єдність українців в одній Церкві? Сказавши коротко, вона не дуже потрібна. У нас такий ідеал єднання уже давно є. І він — не візія, а стара традиційна й історична церковно-національна сутність. Це - Українська Православна Церква, Церква, яка постала в Русі-Україні з часів Володимирового хрещення. В ній може бути кожен, хто сердечно хоче об'єднання. Це наша сутність. Вона стоїть лише на українських основах — подалі від Москви і від Риму. Це ж нібито про таку єдність українців мріють наші державницькі й декотрі церковні політики. Чи не краще при цьому було б нам не витратити нерви, енергію та час на мрії, а стати на речах конкретних, що були сильним і єдиним засобом єднання українців у минулому і ще можуть єднати нас тепер, а це - не дивитися на те, що скаже Москва, Царгород чи Рим?

4. Доля Православ'я України

Питання Православ'я в Україні і доля Української Православної Церкви мабуть ніколи не займали і не турбували православних українців такою мірою, як майже за весь час ХХ століття. Мабуть ніколи досі це питання не балансувалося на такому критичному вістрі остаточного вирішення його як за нашого часу. В нас були неймовірно буйні і сміливі зворушення народних почувань і реальних заходів в напрямі нормалізації та узаконення стану Української Православної Церкви в Україні, але досі це були зворушення духу самих українців, а до того ж тривалий час — в поневоленій Україні.

І хоч як войовничо проти тих зворушень виступала Московська Патріархія, скільки санкцій, навіть анафем, вона не проголошувала проти провідників руху за встановлення **дійсно Української** Православної Церкви в Україні, вона при цьому діяла проти Українського Православ'я сама. При цьому Московська Патріархія почувалася й поводитися зовсім свobodно, бо вважала і проголошувала себе Церквою-Матір'ю Православної Церкви в Україні.

Але ж насправді-то Українська Православна Церква породила Московську Церкву. А та, коли підступно виторгувала собі владу над нею від турецьких властей 1686 року, то проти волі й протестів українського духовенства упокорила її собі і понизила до стану Церкви-Дочки. Уярмлена турками Вселенська Патріархія — дійсна Церква-Матір Православної Церкви в Україні — була приневолена приймати все це мовчки. Мовчала вона до певного часу. 1924 року, коли встановлювалася Автокефалія Православної Церкви в Польщі (а це частина колишньої Київської Митрополії), то Вселенська Патріархія офіційно заявила, що вона діє так тому, що акт поневолення Православної Церкви в Україні 1686 року вважає неканонічним.